

MARUŠIČ, J., 1996. Metodologija načrtovanja gozdne krajine - nekatera teoretična izhodišča. - *GozdV* 54, 9, s. 416-424.

PIRNAT, J., 1991. Nekateri krajinsko ekološki vidiki prosto rastočih dreves v agrarni krajini - zgodovinski pregled in današnje stanje. - V: Zbornik gozdarstva in lesarstva, 37, BF, Ljubljana, s. 177-199.

PIRNAT, J., 1994. Obvodna drevnina kot del krajinske infrastrukture. - V: *Gozd in voda*, XVI. gozdarski študijski dnevi. BF, Oddelek za gozdarstvo, Poljče, s. 91-102.

PROSEN, A., 1993. Sonaravno urejanje podeželskega prostora. - Katedra za prostorsko planiranje, FAGG, Ljubljana, 180 s.

Zakon o gozdovih. - Ur. list RS 30, 10. 6. 1993.

GDK: 915 + 151.2 : (497.12 Pomurje)

Gozdni ostanki kot življenjski prostor divjih živali¹

Branko VAJNDORFER*

1 OPREDELITEV PROSTORA

Ostanki gozda - gozdni otoki - v agrarni krajini so manjši gozdiči, skupine drevja, omejki, posamezno rastoče drevje pa tudi umetno osnovani vetrobranski pasovi. Običajno poraščajo rastišča, manj primerna za kmetijsko obdelavo, in so ostanki prvotnega rastlinstva in živalstva oz. z drugimi besedami ostanki nekdanj obsežnih gozdov v procesu pridobivanja njivskih površin.

2 EKOLOŠKE ZNAČILNOSTI

Značilnosti gozdnih ostankov kot živalskih habitatov:

- poraslost z gozdnim rastjem (gozdno drevje, grmovje, zelišča),
- relativno majhna površina enega objekta,
- višina objekta,
- dolžina x širina = površina,
- vertikalna in horizontalna struktura,
- medsebojna oddaljenost gozdnih fragmentov,
- usmerjenost v prostoru.

Šele ko izpolnjujejo določene pogoje glede zgoraj naštetih značilnosti, imajo ti sistemi kot biotopi svojo, večjo ali manjšo ekološko vrednost.

3 DELOVANJE

Ekološko ovrednotenje teh struktur v pogledu potreb živalskega habitata zahteva vsaj bežen vpogled v delovanje teh sistemov. V kulturni krajini se ta kaže v večjih vlogah.

* B.V. dipl. inž. gozd., Zavod za gozdove Slovenije OE M. Sobota, Arh. Novaka 17, 9000 M. Sobota, SLO

¹ Prispevek je bil predstavljen na posvetu: Skupine in pasovi drevja zunaj gozda - nujne prvine kmetijske in primestne krajine, 25. 8. 1998 v Gornji Radgoni

Gozdni ostanek deluje kot:

- pregrada,
- koridor (prehod),
- zatočišče (možnost kritja),
- izhodišče v okoliški prostor.

Gozdni ostanki in omejki predstavljajo nosilno omrežje, od katerega je odvisno bogastvo vrst. Tako kot nobene druge strukture v prostoru povezujejo skupaj različne biotope in služijo kot izhodišče za razširjanje in pribežališče vrst. Kdor ne verjame, naj pozimi v snegu opazuje, kam in od kod vodijo sledi živali. Poljski gozdiči - pasovi in robovi - so magnet, ki privablja živali. Živali jih uporabljajo za:

- mesto prehranjevanja,
- umik pred motnjo,
- počivanje/prenočevanje,
- označevanje teritorija,
- gnezdenje oz. poleganje mladičev.

Njihova najpomembnejša vloga je v omogočanju varnejših gnezdišč in počivalnih mest za večje živali, ki se prehranjujejo v kulturni krajini oz. ekosistemi, kot sta polje ali travnik.

Gozdni ostanki so, predvsem v agrarni krajini, vitalni habitati za mnoge prosto živeče živali. Glede na površino posameznega objekta je tukaj relativno velik delež gozdnega roba, ki predstavlja prehod v kulturno agrarno krajino, zato so prebivalci dostikrat isti kot na gozdnem robu.

Gozdni robovi oz. t. i. ekotoni se od notranjosti sestojev razlikujejo. Njihove značilnosti so:

- osončnost,
- pestra grmovna sestava,
- plodonosne drevesne vrste,
- specifična oblika rastlinske razrasti.

4 VRSTNA PESTROST

Tovrstni habitati ustrezajo potrebam le določenih živalskih vrst, pri tem pa je pomembna predvsem njihova struktura, t. j. kvaliteta prostora. Osnovo predstavlja temu rastišču primerno razvita gozdna združba, ki uspeva v danih pogojih. Prvotno stanje je zaradi vpliva kulturne krajine bolj ali manj spremenjeno. Na to življenjsko osnovo so pripeti člani oz. živalske vrste, ki tvorijo prehranjevalno verigo.

Večinoma so to gozdne, vendar ne tipično gozdne živalske vrste, do velikosti srne, prilagojene tudi na življenjske pogoje kulturne krajine. Ni pa tu vrst, prebivalcev obsežnih strjenjenih gozdnih kompleksov, ki za svoje življenje običajno potrebujejo večje zaokrožene prostorske celote (veliki parkljarji in velike zveri ...). Te vrste so občutljivejše, za njih so poljski gozdiči premajhni.

Nekateri predstavniki živalskih skupin, ki so najpogostejše v gozdnih ostankih:

1. nevretenčarji:

- mehkužci
- pajkovci
- stonoge
- žuželke (hrošči, metulji)

2. vretenčarji:

- dvoživke (žabe, krastače)
- plazilci (kuščarji, kače)
- sesalci: srna, poljski zajec, kune (kuna belica, dihur, hermelin, mala podlasica, jazbec), lisica, ječ, krt, miši, rovke, voluharice ...
- ptice: penice, drozgi, ščinkavci, srakoperji, strnadi, golobi, poljske kure, vrani, ujede, sove ...

V omejkah je prisotnih preko 1.000 različnih rastlinskih vrst, ki jim v teku leta dajejo pisano spreminjajoči se videz. Z rastlinsko pestrostjo kot osnovo, na katero se vežejo prehranjevalne verige, se večja pestrost od rastlinskega in malega živalskega sveta odvisnih žuželk. Žuželke so vir hrane žužkojedih vrst ptičev, deževnike in polže pobirajo vrste drozgov, medtem ko se rastlinojede vrste (npr. iz družine ščinkavcev) prehranjujejo s plodovi in semeni. Omejki poleg prehrane nudijo ptičjim vrstam pevstva mesta in možnosti za gnezdenje.

Po oceni živi tukaj polovica vrst avtohtonih sesalcev, skoraj vsi plazilci in petina ptičjih vrst. Skupno naseljuje ta življenjski prostor po oceni 7.000-10.000 živalskih vrst.

5 UGODNA ZGRADBA GOZDNIH OSTANKOV

Največje vrstno pestrost omogočajo gozdni ostanki takrat, ko je v njih poleg visokega drevja razvita podrast oz. polnilni sloj. Ukrepi rednega odstranjevanja odmrle substance, redna sečnja za drva, čiščenje in košnja zelišnega sloja ustvarjajo razmere, ki takšne prostore kot habitate za večino vrst močno razvrednotijo.

6 POMEMBNOST

Gozdni ostanki v malogozdnati krajini nadomeščajo gozd, vendar ga v celoti ne morejo nadomestiti. Da bi bila zagotovljena optimalna biotska raznolikost in koristen vpliv gozdov na sosednje kmetijske površine, delež gozda v agrarni krajini ne bi smel biti manjši od 20 % (PERUŠEK / PAPEŽ / KOS 1997). V nasprotnem primeru je vpliv gozdnih ostankov močno zmanjšan in kmalu služijo le še poživljanju estetskega videza pokrajine.

7 OGROŽENOST

Intenzivnost krčenja gozdnih ostankov v Evropi pa tudi v Sloveniji, sovpada z intenziviranjem kmetijstva. Vendar ni samo kmetijstvo tisto, ki bi mu lahko pripisali krivdo za zmanjšanje teh površin. Nove potrebe po površinah za ceste, naselja in industrijske obrate izkoriščajo krajino z odstranjevanjem gozdnih ostankov. Gozdni ostanki so se umikali, ker se je njihova ekološka vrednost le stežka kosala oz. merila z gospodarskimi kriteriji. Danes je ta proces nekako umirjen. Ponekod pa nastajajo po naravni poti novi gozdni "nastanki", s samosvojo hitrostjo in tempom, ki ga dostikrat narekuje tudi živalski svet.

VIRI

- CIMPERŠEK, M., 1994. Neupravičeno prezrti gozdni robovi.- GozdV, 52, št. 3, Ljubljana.
- PAPEŽ, J. / PERUŠEK, M. / KOS, I., 1997. Biotska raznolikost gozdnate krajine z osnovami ekologije in delovanja ekosistema.- Zveza gozdarskih društev Slovenije, Gozdarska založba.
- REICHHOLF, J., 1990. Wald - Ökologie der mitteleuropäischen Wälder und ihrer Lebensgemeinschaften.- Mosaik Verlag, München.